

*Бондаревська О.М.,
аспірант кафедри фінансів і банківської справи,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНІВ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті розглянуто економічну безпеку як взаємозалежну систему її різних рівнів. Визначено сутність поняття «економічна безпека регіону», охарактеризовано її основні елементи, принципи та функції; запропоновано основні складники економічної безпеки регіону.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, зовнішні і внутрішні загрози, мезоекономічна безпека, виробнича безпека, інвестиційно-інноваційна безпека, фінансова безпека, зовнішньоекономічна безпека, соціальна безпека, демографічна безпека, регіональні інтереси.

Постановка проблеми. Загальнодержавний рівень економічної безпеки визначається рівнем регіональних систем, а процес гарантування економічної безпеки держави повинен реалізовуватися на основі врахування і дотримання безпеки територіальних складників. Причини загроз економічній безпеці держави мають регіональний характер, тому дослідження саме територіального аспекту економічної безпеки дає змогу визначити ключові фактори дотримання економічної безпеки держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси забезпечення економічної безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців. Проблема економічної безпеки регіону присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, І. Бабець, О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, Д. Буркальцева, Н. Вавдіюк, В. Геєць, М. Герасимов, З. Герасимчук, С. Глазєв, О. Головенко, Н. Гук, А. Гуменюк, Я. Жаліло, В. Заблудська, М. Єршомін, К.Єфремов, М. Кизим, Т. Кисла, Т. Клебанова, В. Кузьменко, С. Лелюхін, Х. Маулл, С. Мьордок, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, В. Сенчагов, А. Степаненко, А. Сухоруков, В. Ткаченко, Ю. Харазішвілі, О. Черняк, В. Шлемко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас регіональні аспекти гарантування економічної безпеки України досліджені неповно, вони потребують подальшого теоретико-методологічного і прикладного розгляду. Потребують розмежування питань забезпечення економічної безпеки на державному та регіональному рівнях, оскільки механізми забезпечення мають свої особливості.

Метою статті є узагальнення та систематизація наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека регіону», виділення її основних елементів, аналіз функціональних особливостей та принципів її забезпечення, визначення основних складників економічної безпеки регіону, місця економічної безпеки регіону в системі економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Сучасні економічні реалії переконливо свідчать, що перспективи, темпи та загальний вектор напряму соціально-економічного прогресу національних господарств значною мірою залежать від стану сформованості

економічної безпеки держави та її регіонів. Для утвердження України як самостійної незалежної держави у світовому просторі набуває виняткового значення проблема економічної безпеки держави та територіальних одиниць, особлива актуальність яких в умовах трансформаційних змін та глобалізації виявляється у науково-теоретичному, економічному і політичному аспектах.

Економічна безпека держави є визначальною домінуючою складником національної безпеки, яка гарантує захищеність національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує соціально-економічну стабільність країни, достатній оборонний потенціал, розвиток продуктивних сил та нормальні умови життєдіяльності суспільства.

Як вважають американські вчені С. Мьордок, К. Нор, Ф. Трейгер, економічна безпека повинна відповідати принаймні двом умовам. По-перше, це збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення щодо розвитку економіки загалом. По-друге, це збереження вже досягнутого рівня життя населення і можливості його подальшого підвищення [6, с. 34].

Сучасний стан економічної безпеки України доводить актуальність твердження Х. Маковскі, на думку якого економічна безпека повинна забезпечувати досить високу міру незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, які будуть неприйнятні з комерційного погляду [5, с. 42].

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів – глобального, міжнародного, національного, регіонального, рівня окремо взятої господарської структури, особи.

1. Глобальний рівень – сукупність заходів, спрямованих на забезпечення сталого світового економічного розвитку, метою якого є досягнення максимальної безпеки та високого рівня життя для кожної особистості незалежно від нації або національності.

2. Наднаціональний (міжнародний) рівень – стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку за активної участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій – МВФ, МБРР, ВТО тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

3. Макроекономічний рівень (економічна безпека країни) – сукупність умов і чинників, які забезпечують незалеж-

ність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до розвитку. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство економічна безпека країни взаємопов'язана з міжнародною економічною безпекою.

4. Регіональний рівень – здатність регіональної влади забезпечити конкурентоспроможність, стабільність, стійкість економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни.

5. Мікроекономічний рівень (економічна безпека підприємства) – стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування.

6. Особистісний рівень – стан життєдіяльності людини, за якого забезпечується правовий та економічний захист життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків.

Сучасні процеси економічного розвитку – глобалізація, регіоналізація, формування «нової економіки» – зумовлюють підвищення ролі регіонів окремих держав у системі світового господарства. Національні регіони сьогодні розглядаються як самостійні специфічні суб'єкти міжнародних конкурентних відносин. Водночас національна економічна безпека базується на гармонійному поєднанні інтересів держави та регіону, що забезпечує цілісність економічної системи країни.

В. Геєць, М. Кизим розглядають економічну безпеку регіону з двох позицій: як частину національної економіки для центральних загальнодержавних органів управління та як відносно самостійну систему для регіональних органів управління [1].

Економічною безпекою регіону як підсистеми національної економіки є сукупність його властивостей, що забезпечують досягнення максимального внеску регіону в розвиток національної економіки й у забезпечення економічної безпеки країни загалом.

Економічна безпека регіону як самостійна економічна система забезпечує прогресивний розвиток регіону в умовах дестабілізуючого впливу різного виду загроз.

У результаті аналізу та систематизації наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека регіону» виділимо основні, такі як:

- 1) сукупність умов та факторів, які забезпечують стійкість та стабільність розвитку економіки регіону;
- 2) здатність регіональної економіки функціонувати в режимі самовідтворення;
- 3) певна економічна незалежність та інтеграція з економікою держави;
- 4) захищеність від впливу дестабілізуючих чинників.

Отже, в цьому дослідженні розглядаємо економічну безпеку регіону як стан захищеності економіки регіону від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз із метою забезпечення стійкого економічного зростання, фінансової самодостатності, суспільно-політичної стабільності та належного рівня життя населення.

В умовах сьогодення доцільно не лише розглядати поняття економічної безпеки регіону, а й дослідити найбільш впливові фактори, взаємозв'язок окремих складників системи економічної безпеки регіону.

Система економічної безпеки регіону – це комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів з метою узгодження різноманітних інтересів, що забезпечує стійкість, адаптивність, самоорганізацію і розвиток регіональної економіки у взаємодії із зовнішнім середовищем її функціонування [8, с. 227].

До об'єктів економічної безпеки регіону належить економічна система регіону та її складники, такі як природні багат-

ства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа. На думку М. Корнілова, Г. Гутмана, об'єкт економічної безпеки може одночасно бути і суб'єктом її забезпечення [3; 4].

Основними суб'єктами системи економічної безпеки регіону є держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові та митні органи, біржі, фонди і страхові компанії), інші регіони, обласні та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектору економіки, громадяни та їх об'єднання.

Забезпечення необхідного рівня економічної безпеки регіону має базуватися на принципах:

- комплексності – необхідності аналізу всіх сторін об'єкта дослідження (територіальні і галузеві, соціальні, технічні, екологічні та ін. складники);
- системності – врахування як внутрішніх взаємозв'язків, так і зовнішніх факторів із позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня;
- об'єктивності – диференціація економічної безпеки на такі складники, які повинні реально визначати стан безпеки регіонів та держави загалом;
- обгрунтованості – формування такої структури економічної безпеки, яка б давала змогу відобразити рівень розвитку економіки, а також визначити її сильні і слабкі сторони;
- достатності – кількість виділених компонентів економічної безпеки повинна бути задовільною для визначення головних рис її гарантування;
- можливості управління – багатоваріантність методів впливу на функціонування кожного компоненту з боку центральних і регіональних структур управління;
- альтернативності – виявлення й обгрунтування декількох варіантів виходу з кризової ситуації;
- соціальної спрямованості – пріоритетності здійснення заходів, спрямованих на підвищення якості життя населення і соціальний прогрес [2].

Важливу роль у межах дослідження системи економічної безпеки регіону відіграє аналіз її функціональних особливостей, а саме:

- захисна функція – захист економічної системи від внутрішніх і зовнішніх небезпек, реалізація якого безпосередньо пов'язана з формуванням і використанням ресурсного потенціалу економіки регіону;
- регулятивна функція – нейтралізація ризиків і гарантування економічної безпеки відбуваються за допомогою механізмів, представлених різними підсистемами економічних відносин (механізмом державного регулювання економіки, безпосередньо ринковим, внутрішньогосподарським);
- превентивна функція – попередження виникнення критичних ситуацій в економічних процесах: розроблення заходів соціально-економічного й організаційно-технічного характеру, спрямованих на нейтралізацію загроз і підвищення захисних функцій системи;
- інноваційна функція – здатність економічної безпеки до стимулювання пошуку нетрадиційних рішень у запобіганні можливих негативних наслідків, спричинених дією загроз у регіональній економіці;
- діагностична функція – розроблення відповідних концепцій, програм, практичної політики, правової й інституціональної інфраструктури повинне проходити обов'язкову діагностику через призму економічної безпеки;

– соціальна функція – здатність економіки задовольняти інтереси господарюючих суб'єктів і соціальних груп, усіх членів суспільства.

Комплексна реалізація наведених функцій забезпечить досягнення економічною безпекою регіону таких характеристик, як:

1. Стійкість до екзогенних та ендогенних загроз – здатність до протистояння дестабілізуючим чинникам внутрішнього та зовнішнього походження за допомогою необхідних інститутів безпеки, резервів, запасів, правових та організаційно-економічних механізмів захисту інтересів населення і господарюючих суб'єктів, у т. ч. від раптової дії непередбачуваних і важкопрогнозованих загроз.

2. Здатність регіональної економічної системи до самовідтворення та саморозвитку – можливість регіону забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби населення, дотримуватися концепції сталого розвитку регіональної системи.

3. Відносна економічна самодостатність – самостійність регіону під час вибору стратегії використання ресурсів, розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг, регіональної інфраструктури, використання нерухомості, розвитку освіти і науки.

4. Міцність зв'язків між елементами регіональної економіки є головним чинником формування системи партнерства між органами управління регіональною економікою та господарюючими суб'єктами на території регіону.

5. Здатність до використання конкурентних переваг шляхом формування та ефективного функціонування регіональної інноваційної системи, розвитку науки й освіти за сучасними напрямками науково-технічного прогресу.

6. Відповідність складників економічної безпеки регіону нормативному рівню – економічна безпека регіону має забезпечуватися комплексно за усіма її складниками.

7. Збалансованість міжрегіональних відносин – необхідність кооперування регіонів між собою, відкритість економіки регіону, реалізація прав регіонів на зовнішньоекономічні відносини [7, с. 218].

До цього часу в Україні відсутня визначена на законодавчому рівні структура економічної безпеки регіону. У цьому дослідженні пропонується виділити на регіональному такі складові частини економічної безпеки, як мезоекономічна, виробнича, інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна.

Мезоекономічна безпека – це стан регіональної економіки, за якого досягається збалансованість мезоекономічних відтворювальних пропорцій.

Виробнича безпека – це стан виробничої сфери регіону, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності регіональної економіки.

Інвестиційно-інноваційна безпека – це рівень інвестування регіональної економіки, що забезпечує її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію, технологічне переозброєння, інноваційний розвиток, здатність до сприйняття нововведень, стійкість до технологічних загроз.

Фінансова безпека – це стан фінансової системи та бюджетних відносин, що забезпечує фінансову незалежність регіону, його самодостатність та стійкість із метою підтримання стабільного соціально-економічного розвитку.

Соціальна безпека – це стан регіональної економіки, який гарантує гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів.

Демографічна безпека – це збалансованість демографічних інтересів суспільства й особистості, що забезпечує режим відтворення населення, його кількісний і якісний склад.

Зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання регіональним економічним інтересам, формування збалансованих зовнішньоекономічних відносин, відсутність бар'єрів для їх реалізації.

Запропонована структура економічної безпеки охоплює основні економічні процеси, які відбуваються в регіоні, є оптимальною за складовими елементами та дає можливість розрахувати показники, вихідні дані яких доступні в територіальному вимірі.

Результатом досягнення регіоном стану економічної безпеки є забезпечення дотримання регіональних інтересів, а саме:

– збалансованої та інтегрованої участі у фінансовій системі країни, обов'язковому захисті від внутрішніх і зовнішніх загроз за дотримання рівноваги із загальнонаціональними інтересами;

– проведення автономної соціально-економічної політики в регіоні;

– створення умов для забезпечення та підтримки належного рівня якості життя населення;

– формування апарату управління, який забезпечує максимальне використання і розвиток природно-ресурсного та економічного потенціалу.

Однак варто зазначити, що дотепер в Україні відсутні законодавчі та нормативні акти, які регламентують процеси забезпечення економічної безпеки регіонів. Так, Законом України «Про основи національної безпеки» визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, але не виділено окремо питання регіональної безпеки. Основні принципи забезпечення національної безпеки можуть застосовуватися як на державному, так і на регіональному рівні. Проте ці питання потребують розмежування, оскільки механізми забезпечення економічної безпеки на рівні регіону та на рівні держави мають свої особливості.

Висновки. Отже, економічна безпека є взаємозалежною системою її різних рівнів: глобального, міжнародного, національного, регіонального, рівня окремо узятій господарської структури, особи. Економічна безпека регіону розглядається як підсистема національної економіки та одночасно як відносно самостійна система для регіональних органів управління.

На регіональному рівні виділено такі складові частини економічної безпеки, як мезоекономічна, виробнича, інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна, які охоплюють основні економічні процеси, що відбуваються в регіоні.

Таким чином, досягнення економічної безпеки регіону забезпечує соціально-економічну та суспільно-політичну стабільність, належний рівень та якість життя населення, запобігає виникненню та протидіє впливу внутрішніх і зовнішніх загроз за оптимальних витрат ресурсів і раціонального їх використання.

Література:

1. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. Моделювання економічної безпеки: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

2. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдінок. – Луцьк, Надстир'я, 2006. – 244 с.
3. Гутман Г.В. Экономическая безопасность региона: теория и практика / Г.В. Гутман, Ю.Н. Лапыгин, А.И. Прилепский. – М.: Наука, 1996. – 116 с.
4. Корнилов М.Я. Экономическая безопасность России: основы теории и методологии исследования: учеб. пособие / М. Я. Корнилов. – 2-е изд. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 154 с.
5. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten / H. Machovski // Aus Politik u. Zeitgeschichte. – Bonn. – 1985. – № 5. – P. 39–44.
6. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability / K. Knorr, F.Trager. – Economics interests & national security. – Lawrence. 2001. – 867 p.
7. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.
8. Шурушин В.О. Особливості формування системи економічної безпеки регіону / В.О. Шурушин // Таврійський науковий вісник: збірник наук. праць ХДАУ. – Вип. 55. – Херсон: Айлант, 2007. – С. 227–231.

Бондаревская О.Н. Экономическая безопасность регионов в системе экономической безопасности государства

Аннотация. В статье рассмотрено экономическую безопасность как взаимосвязанную систему ее различ-

ных уровней. Определена сущность понятия «экономическая безопасность региона», охарактеризованы ее основные элементы, принципы и функции; предложены основные составляющие экономической безопасности региона.

Ключевые слова: экономическая безопасность, регион, внешние и внутренние угрозы, мезоэкономическая безопасность, производственная безопасность, инвестиционно-инновационная безопасность, финансовая безопасность, внешнеэкономическая безопасность, социальная безопасность, демографическая безопасность, региональные интересы.

Bondarevskaya O.M. Regional economic security in the system of economic security

Summary. The article deals with economic security as the interdependent system of different levels. Defined the essence of a concept of “economic security of the region”, described its main elements, principles, and functions; offered the main components of the economic security of the region.

Keywords: economic security, region, external and internal threats, meso-economic security, product security, investment and innovation security, financial security, foreign economic security, social security, demographic security and regional interests.